

HÖGSKOLAN
I HALMSTAD

Språkvetarprogram - inriktning textbearbetning och redigering 180 hp

KANDIDATUPPSATS

Språklig framställning av neuropsykiatriska
funktionsnedsättningar i skönlitteratur

Matilda Eriksson

Svenska språket 15 hp

Halmstad 2016-02-07

Högskolan i Halmstad
Akademin för lärande, humaniora och samhälle
Svenska språket 61-90 hp
Matilda Eriksson

Språklig framställning av neuropsykiatriska funktionsnedsättningar i skönlitteratur

Handledare: Emilia Aldrin
HT 2015

Abstraktsida

Denna uppsats ser närmare på hur neuropsykiatriska funktionsnedsättningar såsom autism och Aspergers syndrom framställs språkligt i skönlitteratur. Tillvägagångssättet har varit att läsa hela böcker, och med utgångspunkt i frågor baserade på tidigare forskning se om språkliga drag eller mönster kännetecknande för diagnoserna i någon mån kan noteras. Uppsatsens teoretiska del består av socialkonstruktivism samt stigma. Resultaten som framkom visade att vissa mönster typiska för funktionsnedsättningarna kan ses när det gäller språk och kommunikation, variation från mönstret är även förekommande. Karaktärerna ses till stor del som språkligt och kommunikativt avvikande och ibland inte som sådana. Två olika framställningar kan också skönjas, en hjälteaktig sådan samt en mer vardaglig.

Nyckelord: autism, asperger, skönlitteratur, framställning, språk, kommunikation, socialkonstruktivism, stigma

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.2 Syfte	1
2. Bakgrund och tidigare forskning.....	2
2.1 Kort om neuropsykiatriska nedsättningar	2
2.2 Autismspektrat	2
2.3 Aspergers syndrom	4
2.4 Autism och diagnoser i media.....	5
3. Teori.....	8
3.1 Socialkonstruktivism.....	8
3.2 Stigma	8
4. Material och metod.....	10
4.1 Urval och avgränsningar	11
5. Resultat.....	13
5.1 Avbryter karaktären andra på ett annorlunda eller oväntat sätt?	13
5.2 Svarar karaktären på tilltal/i en konversation där svar vanligtvis förväntas?	14
5.3 Visar karaktären med kroppsspråk eller mimik vad han/hon tycker om något?.....	15
5.4 I konversation, ser karaktären på sin samtalspartner? (Kan självklart variera, men om det förekommer, kan ett avvikande mönster noteras?)	16
5.5 Ges ett förväntat svar på frågor som karaktärer får, till exempel vid ja/nej-frågor eller liknande?	17
5.6 Visar karaktären sin inställning till exempelvis saker och personer genom ändrat tonläge på rösten? (om sådant beskrivs)	18
5.7 Om metaforer, liknelser och dylikt används, tolkas dessa bokstavligt eller ej?	19
5.8 Riktas karaktären uppmärksamhet mot andra eller beter han/hon sig som om de inte är där? Tar karaktären kontakt med andra på ett sätt som upplevs som annorlunda?.....	20
5.9 Finns det något annat i karaktärens kommunikationsmönster som beskrivs på ett annorlunda eller avvikande sätt?.....	21
5.10 I vilken mån varierar karaktärerna?	22
6. Diskussion och slutsatser	23
7. Sammanfattning	27
Referenslista	28

1. Inledning

På senare tid tycks det ha uppstått en trend med karaktärer i film och böcker som på något sätt är utomordentliga när det kommer till yrkesliv eller intresseområde men som inte är fullt lika framgångsrika på det sociala planet. Saga Norén i teveserien Bron (2011) som sändes i SVT är ett exempel på hur en karaktär med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning kan gestaltas. Till skillnad från en fysisk nedsättning så går det inte att se på en persons yttre att denne har en neuropsykiatrisk nedsättning. Då det inte syns utåt kan det säkerligen vara så att det inte noteras på samma sätt av omgivningen, även om det antagligen inte passerat obemärkt förbi. Jag vill därför undersöka hur personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar skildras i skönlitteratur. Trots den nya trenden finns det ännu ingen som undersökt just det området, även om det till viss del undersökts i andra länder.

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur neuropsykiatriska funktionsnedsättningar gestaltas i skönlitteratur och jag kommer att fokusera på de funktionsnedsättningar som hör till autismspektrat, i det här fallet autism och Aspergers syndrom, samt mönster i den språkliga interaktionen. Ett av uppsatsens övergripande mål är också att diskutera vilka konsekvenser som kan uppstå av hur litteraturen gestaltar personer som faktiskt lever med en sådan funktionsnedsättning och eventuellt hur den skönlitterära bilden kan påverka människors syn på personer med någon form av diagnos.

2. Bakgrund och tidigare forskning

I detta avsnitt behandlas neuropsykiatriska funktionsnedsättningar kortfattat, sedan ges också en beskrivning av autismspektrat och dess undergrupper. Därefter reds begreppet symptomtriaden ut, vilken berör områden där man vid Asperger och autism har nedsatt funktion. Vidare beskrivs Aspergers syndrom i ett eget underavsnitt. Slutligen redogörs också för den forskning som gjorts i anknytning till autismspektrat i media och hur nedsättningar porträtterats.

2.1 Kort om neuropsykiatriska nedsättningar

Det finns ett antal neuropsykiatriska funktionsnedsättningar såsom ADHD/DAMP, Tourettes syndrom, Aspergers syndrom och autismspektrumtillstånd. Vid Asperger och autism är det största kännetecknet problematik relaterat till det sociala och kommunikation. Citatet nedan är taget från Riksförbundet Attentions faktablad om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (2012):

Med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar menar man svårigheter som har sin grund i hur hjärnan arbetar och fungerar. De ger sig till känna under barndomen och påverkar individens vardag i betydande grad. Gemensamma drag är inlärningsproblem och svårigheter i det sociala samspelet, men det råder stora variationer när det gäller graden av störning och hur den kommer till uttryck.

2.2 Autismspektrat

Wing (2012) tar upp begreppet autismspektrumstörning och vad det innebär. Begreppet syftar på de olika undergrupper som finns inom spektrat, varav två av dem är Kanner syndrom, även känt som autism, och Aspergers syndrom. De två skiljs dock åt genom att det vid Aspergers syndrom inte ska ha förekommit någon försening av vare sig talets utveckling eller anpassningsförmågan. Ytterligare två undergrupper inom spektrat är så kallad atypisk autism samt desintegrativ störning (Wing 2012:31–32).

För att få en diagnos inom autismspektrat krävs det att förmågan är nedsatt inom tre områden, något som Wing benämner symptomtriaden (ibid. 38). Ett av dessa områden är kommunikation, och för de individer med diagnos inom spektrat finns problematiken i förståelsen och användandet av språket, ifråga om verbal såväl som icke-verbal kommunikation (ibid. 42, 47). Individens ordförråd, grammatik samt förmågan att definiera vad enskilda ord betyder kan men behöver dock inte nödvändigtvis vara nedsatt enligt Wing. Angående användning av språket ifråga om Kanner syndrom så finns det en minoritet som

inte använder något tal alls, men som däremot kan imitera djur, mekaniska läten eller något enstaka ord. Utöver dem utvecklar de resterande tal, dock vanligtvis med en märkbar försening i förhållande till vad som brukar anses normalt (ibid. 42). Längre fram kan en del däremot utveckla sitt tal på så sätt att de tillägnat sig en korrekt grammatik och ett välutvecklat ordförråd. De individer som har en normal talutveckling utan någon försening uppvisar enligt Wing ett beteende som stämmer in på Aspergers syndrom. De som förefaller ha ett vanligt tal kan trots det uppvisa en mängd mindre tydliga avvikelser. Somliga kan ha ett välutvecklat ordförråd och ändå tala ytterst lite, medan andra talar mycket men inte direkt talspråkligt, vilket bidrar till att språket låter ålderdomligt och överdrivet noggrant (ibid. 44).

Vidare, gällande talat språk så kan det se olika ut i vilken utsträckning det förstås. Majoriteten förstår åtminstone delar av vad som sägs, medan en del barn och även vuxna inte alls förstår och inte heller svarar på tilltal. Bokstavlig tolkning av vad som sägs är också något som anses vanligt förekommande hos individer med autism, även om de har ett välutvecklat språk. Exempelvis så kan metaforer av vissa då framkalla oro och upplevas som skrämmande. Även de som har en god förståelse kan begå en mängd misstag. Wing exemplifierar med en uppmaning att hälsa på när man har vägarna förbi, något som enbart sägs i artigt syfte. Det kan i sin tur tolkas som en inbjudan av någon med autism, vilket kan leda till många oönskade besök (ibid. 45-46).

Symptomtriadens första område berörde kommunikation, och nästkommande område behandlar den nedsatta förmågan i socialt samspel med andra människor. Nedsättningen kan uttrycka sig på olika sätt, och Wing har delat in dessa i fyra grupper, trots att gränsen mellan dem inte är fullt tydlig. Gruppen som antagligen är den mest vanligt förekommande enligt Wing är den som karaktäriserar individerna som avskärmade. Hon nämner även att nedsättningen hos en del kvarstår hela livet, andra förändras i takt med att de blir äldre. De som tillhör den avskärmade gruppen förefaller inte ta någon notis om andra, reagerar inte när de blir tilltalade eller kommer inte när de blir ropade på. Mimiken kan också till viss del vara mer uttryckslös, förutom vid känslor såsom extrem ilska eller vid glädje och oro. Ifråga om blick så förefaller det som att de som är avskärmade ser genom eller förbi andra. Gensvar vid kroppskontakt som exempelvis en kram ges vanligtvis inte och varken intresse eller sympati visas om någon exempelvis är bekymrad. Wing tar också upp att den här typen av nedsättning är mest iögonfallande då den avskärmade är barn. Angående vuxna så visar de som tillhör den avskärmade gruppen inget intresse för andra i samma ålder (ibid. 38-39).

Slutligen angående symptomtriaden så rör det återstående området nedsättning i förmågan att fantisera (ibid. 48). Det medför att barn med autism sällan deltar i låtsaslekar eller

föreställer sig att vara någon annan. Om de gör det så är det i sådana fall en specifik karaktär som redan finns, såsom exempelvis Pippi Långstrump. Karaktären efterhärmas då exakt och ingen avvikning från beteendet sker. Angående inre bilder så är de ofta för de med autism konkreta och visuella, symboltänkande förekommer sällan (Gillberg 1999:31). En annan företeelse som också är utmärkande inom autismspektrat är rösten och dess tonläge. Den kan upplevas som monoton och som att den har en mekanisk och robotliknande ton, och nivån kan även vara högre eller lägre än vanligt. Särskilt märkbart blir det vid spontant tal. En del förbättras dock inom området allt eftersom de blir äldre (Wing 2012:46–47). Gillberg (1999) säger också följande om autism och Aspergers syndrom (s. 184):

Barn med Aspergers syndrom har, tycks det, åtminstone upp till skolåldern på samma sätt som barn med autism, svårt att inse att andra människor tänker och känner. Framför allt har de nedsatt eller ingen förmåga att av det sociala sammanhanget eller interaktionen gissa eller intuitivt förstå vad samtalspartnern känner eller funderar över. Detta leder till en, kan det tyckas, känslolokall likgiltighet för den andra människans behov.

2.3 Aspergers syndrom

Vid Aspergers syndrom menar Gillberg att förmågan att se med någon annans ögon, tänka sig in i deras situation, alltså ta någon annans perspektiv är nedsatt. En person med diagnosen kan då bli uppfattad som opassande eller ohövlig, speciellt då sociala regler bryts. De kan dock lära sig att spela olika sociala roller i diverse sammanhang genom att exempelvis efterlikna närstående och vänner (Gillberg 2011:48–49). Specialintresse är ett annat kännetecken, men själva intresset i sig är dock inget symptom för diagnosen, utan mer det sätt som intresset utövas på. Det intressanta ämnet ifråga studeras minutiöst och tar upp en mängd av tid och överskuggar i princip allt annat. Gillberg nämner också att det kan vara svårare att lägga märke till specialintressen hos tjejer då de inte uppmärksammar andra på det på samma sätt som killar (ibid. 51-52). Ytterligare ett grundläggande drag för Asperger är egenheter i språket samt viss svårighet med språk och tal. Ofta är det svårare för personer med diagnosen att tolka bildligt språk, såsom metaforer och liknelser, eller att förstå uttryck som inte blivit detaljerat förklarade. Missförstånd kan uppstå då dessa kan tolkas bokstavligt när de egentligen är menade att betyda något annat än vad som uttryckligen och egentligen sägs. Det kan också vara svårt för personer med Asperger att veta vem som står på tur att säga något i ett samtal med fler än två personer, då förmågan att få en överblick över situationen är nedsatt. Svårigheter kan också finnas ifråga om prosodi, att innebörden av ett uttryck kan ändras helt beroende på vilket sätt det sägs, samt att en mening kan betyda mer än en sak beroende på i vilken situation den sägs (ibid. 53-54). Gällande icke-verbal kommunikation så kan det

förekomma viss problematik även där. Mimiken kan vara mer begränsad än hos andra, vilket kan gälla även det övriga kroppsspråket såsom miner och gester. Gillberg beskriver också två typer av blick som kan förekomma hos individer med Asperger. Den ena typen beskrivs som förvånad och häpen, den andra som genomborrande, granskande och vass. I konversation kan det också förekomma att de lutar sig åt fel håll från samtalspartnern, eller plötsligt ser åt ett helt annat håll när ämnet är som mest intensivt (ibid. 56). Om de drag och kännetecken som nämnts så menar Gillberg att de är mest typiska för killar mellan sju och tolv år, och att det kan se något annorlunda ut för tjejer (ibid. 58). Ifråga om hur Asperger ter sig hos vuxna tas det upp att de problem som finns med kommunikation och det sociala är relativt oförändrade då det är däri grunden till svårigheterna finns (ibid. 64).

2.4 Autism och diagnoser i media

Autismspektrumstörningar porträtteras och framställs på olika sätt i media och inte alltid korrekt eller till sin fördel. Mig veterligen har ingen forskning i Sverige genomförts om skildring av neuropsykiatriska funktionsnedsättningar i skönlitteratur. Emellertid har området studerats mer i andra länder, men då främst med fokus på medias skildringar i film och teve. Draaisma (2009) har undersökt hur autismspektrumstörningar framställs i olika medier i Nederländerna såsom film, teveserier, skönlitteratur och självbiografier. Han menar att då samhället mestadels tillägnar sig kunskap om autism, Asperger och ser framställningar av det genom ovan nämnda medier, är det av stor vikt att undersöka huruvida framställningen kan vara missrepresenterande för nedsättningarna (ibid. 1475). Han menar även att den generella bild som finns av autism kan beskrivas med stereotyper (ibid. 1476). I hans studie av film förefaller individen med autism alltid att ha specialförmågor, alltså savantegenskaper, vilket i verkligheten inte förekommer fullt så ofta, majoriteten uppvisar inte sådana förmågor (ibid. 1477). Ytterligare en stereotyp är bilden som visar autism som annorlunda, samt att de icke-autistiska kan lära sig av de med autism. Individen gestaltas ofta genom att ha annorlunda talanger, men att dessa är lika mycket värda som vanliga sådana. Draaisma menar att den typen av framställning antyder att autism inte ska ses som en nedsättning överhuvudtaget. Ibland framställs också autistiska individer som inte så annorlunda från de som inte är autistiska, som för att säga att alla på sätt och vis är lite autistiska. Draaisma skriver också att de två ovanstående stereotypa beskrivningarna ger en felaktig bild av autism, dock på olika sätt (ibid. 1478). Representation av autism i böcker författade av individer med autism är enligt Draaisma också något komplicerat. Vidare, så tar han också upp hur den konstruerade

bilden och stereotypen av autism i böcker och film tycks kunna överskugga litteratur av forskare och de individer som själva lever med autism (ibid. 1479).

Belcher & Maich (2014) har i likhet med Draaisma (2009) undersökt hur karaktärer med autismspektrumstörningar porträtteras i amerikansk film, teveserier, böcker samt bilderböcker. Av deras resultat framkom att karaktärer i teveserierna ofta framställdes som högutbildade genier som var exceptionellt framstående inom sina respektive områden (105). I filmer gestaltades de snarast som "hjältar" som trotsar till synes svåröverkomliga odds och hanterar olika situationer de hamnar i väl. Framställningen av en individ med autism som anses välfungerande benämns som högfungerande (ibid. 106). Böckernas framställning av karaktärer hör samman med en mer vardaglig bild vilket tar sig uttryck i form av familj, gemenskap samt vardagsproblem för individer med autismspektrumstörning (ibid. 107). I bilderböckerna befinner sig fokuset snarare på en mer objektiv beskrivning av autismspektrumstörningar hos barn (ibid. 108). Likheter som framkom mellan olika medier visade på att vetenskap var ett område som tycks förefalla relevant i olika mån i karaktärernas liv. Ofta uppvisade karaktärerna också extraordinära förmågor, så kallade savantlika egenskaper, trots att dessa i verkligheten enbart återfinns hos en minoritet av de med autismspektrumstörning (ibid. 109).

Prochnow (2014) har i USA undersökt autismkaraktärer i film och teve och hon menar att dessa tenderar att gestaltas på sätt som kan delas in i fyra kategorier. Dessa är Magisk/Savant, "Annorlunda"/Underlig, Odiagnostiserad samt Verklighetstrogen gestaltning. Hon menar även att kategorierna till största del inte är realistiska. Ytterligare något hon noterat är att alla karaktärer i filmerna hade en gemensam nämnare, nämligen att de alla framställdes som högfungerande, något som Prochnow påpekar inte är normen vid autism (ibid. 136). Vidare, så har Holton (2013) studerat teveserien *Parenthood* för att se hur autismspektrumstörningar representeras och vilken bild som på så sätt ges till allmänheten i USA (ibid. 47). Holton nämner att det kan vara så att serien ägnar mer tid åt nedsättningarna än vad som tidigare gjorts i populärkulturen, men att det kan ha gjorts på ett sätt så de felaktiga bilder som finns om nedsättningarna riskerar att förstärkas (ibid. 57). Han kommer även fram till att autismspektrumstörningarna i serien framställs som något att oroas över samt isolation. Slutligen påpekar Holton också att framställningen gjorts med föga hänsyn till de som faktiskt påverkas av den, nämligen de som lever med en sådan diagnos (ibid. 59). Holton, Farell & Fudge (2014) har studerat framställningen av autism i amerikanska tidningar och på vilket sätt det som skrivs kan skapa stigmatisering och inramning av funktionsnedsättningen (ibid. 190). De kommer fram till att det troligtvis inte ges en rättvis bild av autism till allmänheten samt

att resultaten de fick fram visade på att journalisterna bidrog till att stigmatisera autism samt framställningen av det (ibid. 199). Resultaten visade att de meddelanden och perspektiv på autism som sändes ut var blandade och motsägande, samt att närapå två tredjedelar av det som berörde autism innehöll uttryckliga tecken på stigmatisering (ibid. 200).

3. Teori

3.1 Socialkonstruktivism

Att anlägga ett kritiskt socialkonstruktivistiskt perspektiv innebär att föra fram något som ytligt sett förefaller vara naturligt eller resultatet av en sådan utveckling, men som i själva verket inte är det. Istället är det en social påverkan som är svår att notera som ligger bakom det hela (Wennerberg 2010:58). Vad som är socialt accepterat beteende och vad som inte anses vara det har sin grund i outtalade sociala normer som vanligtvis inte ägnas någon medveten tanke då de efterföljs. Dessa sociala normer och regler uppfattas som något naturligt, även om de i själva verket är socialt konstruerade (ibid. 62). Vilka normer och förväntningar kring neuropsykiatriska funktionsnedsättningar bidrar skönlitteraturen till att skapa?

En nackdel med socialkonstruktivismen och det sociala som förklaringsmodell är att den inte direkt tar hänsyn till andra aspekter. Individer med autism och Aspergers syndrom som har ett annorlunda sätt att kommunicera eller beter sig avvikande ifråga om det sociala gör det inte med vilje. De flesta tar för givet att sociala regler är något som förstås och som alla följer, utan att det behöver specificeras vad som är tillåtet eller inte i sociala situationer. Dessa sociala regler är inte något som de som har autism och Asperger intuitivt kan eller är medvetna om. Hade jag dock valt att anlägga ett helt annat perspektiv så hade resultatet troligtvis inte blivit detsamma. Förmodligen hade jag gått miste om mycket som varit relevant, speciellt om teorin som sådan inte tog hänsyn till det sociala.

3.2 Stigma

Med begreppet stigma avser Goffman (1963) en betydelse som åsyftar en egenskap eller ett drag hos en individ som förknippas med negativitet. Han fokuserar dock inte på egenskaper hos personer utan relationer människor emellan. Vid mötet med en ny person skapar det allra första intrycket ofta omedvetna förväntningar och normer på hur han eller hon ska vara. Först när normerna inte följs blir det tydligt att dessa omedvetna tankar kring beteende finns (1963:12–13). Angående individer som ses som stigmatiserade så menar Goffman att de kan känna en osäkerhet ifråga om hur de blir uppfattade av andra människor (ibid. 22). Det finns de som med lätthet blir accepterade i sociala sammanhang men å andra sidan besitter någon egenskap eller något drag som får andra människor att distansera sig, samtidigt som det inte tas någon hänsyn till personens andra egenskaper. En person som inte följer det som förväntas eller uppfyller förväntade normer kan sägas besitta ett stigma. De individer som däremot inte

skiljer sig åt på ett sätt som ses som negativt angående förväntat beteende benämner Goffman som normala (ibid. 14). Hur väl synligt stigma är hos en individ kan sägas höra samman med det Goffman kallar dess visibilitet. Visibilitet ifråga om stigma måste emellertid skiljas från tre andra faktorer menar Goffman, varav den första avser hur välkänt stigmat är och om andra har tidigare kännedom om det. Viktigt är även i vilken mån stigmat gör sig märkbart och i vilka situationer, samt vilken del av verkligheten stigmat tar sig uttryck i, till exempel i sociala situationer (ibid. 55-58). Angående norm och avvikelse menar Goffman att om utgångspunkten är en gemenskap som har gemensamma värderingar om normer och socialt accepterat beteende, så kan varje individ som inte följer dessa sociala normer ses som en avvikare (ibid. 145).

Enligt Goffmans synsätt kan då de med Asperger och autism ses som avvikare, eftersom de inte har med sig alla sociala normer och regler intuitivt. Då de inte alltid följer förväntade normer eller beteende kan de också ses som att de besitter ett stigma. I likhet med socialkonstruktivismen tas det inte med i beräkningen att det kan vara andra faktorer som är bakomliggande ett annorlunda eller avvikande sätt.

4. Material och metod

Materialet för denna undersökning består av fyra skönlitterära svenska böcker. Jag har läst hela böcker istället för enbart delar av dem, då jag anser att det skapar en mer övergripande bild av dess karaktärer, deras agerande och interaktion. De böcker jag har läst är:

- *Hannahs hemlighet* av Ylva Brodin
- *Det som inte dödar oss* av David Lagercrantz
- *Leona - Tärningen är kastad* av Jenny Rogneby
- *Djurvänner* av Anton Marklund

Jag kommer också att begränsa antalet funktionsnedsättningar till autism och Aspergers syndrom, som båda återfinns inom autismspektrat. Avgränsningen görs då det blir alltför mycket att ta hänsyn till och hålla isär om fler diagnoser i spektrat skulle tas i beaktande. Utgångspunkt och beskrivning av funktionsnedsättningarna ges i avsnittet Bakgrund och tidigare forskning. Angående böckerna bör även nämnas att de är skrivna på olika sätt och karaktären ifråga ses i vissa av böckerna från någon annans perspektiv eller i mer än ett sådant.

Hannahs hemlighet är en roman med 19-åriga Henrik som huvudperson, det är emellertid en karaktär vid namn Hannah som analyseras. Under sommaren befinner Henrik och hans far sig i en mindre by i Småland. Där träffar Henrik Hannah som kommer att spela en stor roll under hans sommar och det visar sig även att Hannah har autism. Hannah ses oftast från Henriks perspektiv, men också hennes handlingar och dialog tas med. *Det som inte dödar oss* är en deckare som tar vid där *Luftslottet som sprängdes* slutade, en bok som hör till Millennium-trilogin av Stieg Larsson. I stil med de tidigare Millennium-böckerna växlar perspektivet mellan olika personer och deras företeelser. De två huvudkaraktärerna förefaller dock vara Mikael Blomkvist och Lisbeth Salander, varav Lisbeth är karaktären det kommer fokuseras på i den här undersökningen. *Leona - Tärningen är kastad* är liksom *Det som inte dödar oss* en deckare som skiljer sig från de ovan nämnda böckerna då Leona själv är huvudkaraktär och skildras i ett jag-perspektiv. Hon jobbar inom polisväsendet och utreder ett fall som allt eftersom handlingen uppdragas blir mer och mer komplicerat, vilket även skapar konsekvenser för Leona själv. *Djurvänner* är en roman om Johannes, en 17-årig kille som bor i Västerbotten. Boken utspelar sig mestadels genom tillbakablickar och tankar hos Johannes

föräldrar och även Johannes själv och återges i jag-perspektiv. Det nämns också uttryckligen i boken att Johannes har autism.

Under läsandets gång noterar jag i vilken mån det beteende som beskrivs hos karaktärerna stämmer överens med sådant som anses kännetecknande för funktionsnedsättningen, med fokus på språk och kommunikation. För analysen kommer jag att utgå från följande frågor som baseras på forskning om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (se avsnitt 2):

- Avbryter karaktären andra på ett annorlunda eller oväntat sätt?
- Svarar karaktären på tilltal/i en konversation där svar vanligtvis förväntas?
- Visar karaktären med kroppsspråk eller mimik vad han/hon tycker om något?
- I konversation, ser karaktären på sin samtalspartner? (kan självklart variera, men om det förekommer, kan ett avvikande mönster noteras?)
- Ges ett förväntat svar på frågor som karaktärer får, till exempel vid ja/nej-frågor eller liknande?
- Visar karaktären sin inställning till exempelvis saker och personer genom ändrat tonläge på rösten? (om sådant beskrivs)
- Om metaforer, liknelser och dylikt används, tolkas dessa bokstavligt eller ej?
- Riktas karaktären uppmärksamhet mot andra eller beter han/hon sig som om de inte är där? Tar karaktären kontakt med andra på ett sätt som upplevs som annorlunda?
- Finns det något annat i karaktärens kommunikationsmönster som beskrivs på ett annorlunda eller avvikande sätt?
- I vilken mån varierar karaktärerna?

4.1 Urval och avgränsningar

Ifråga om urval och varför jag valt just dessa böcker är orsaken att de innehåller karaktärer som föreföll att kunna vara relevanta för undersökningen. Utbudet av skönlitterära böcker som finns om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är inte heller alltför överflödigt, så det föll sig naturligt att använda alla de böcker jag lyckades finna. För att finna material har jag bland annat använt mig av sökningar på Halmstad stadsbiblioteks hemsida. Jag har därefter enbart fokuserat på svenska böcker och sökorden som användes på bibliotekets hemsida var

"autism" och "skönlitteratur". Jag har även undersökt Autism- och Aspergerförbundets hemsida (www.autism.se) och gått igenom deras litteraturlista och återigen fokuserat på svenska romaner. Utöver det så har jag även frågat bibliotekarier samt vänner och bekanta om tips på svenska skönlitterära böcker.

5. Resultat

I detta avsnitt presenteras resultaten av undersökningen. Resultaten visar att karaktärerna i olika stor utsträckning uppvisar drag som överensstämmer med de som är kännetecknande vid autism och Aspergers syndrom ifråga om språk och kommunikation.

5.1 Avbryter karaktären andra på ett annorlunda eller oväntat sätt?

Olika slags avbrott förekommer, både i form av att karaktären ifråga går iväg eller avbryter i en konversation. Hannah går iväg utan förvarning, vilket på sätt och vis skulle kunna tolkas som ett avbrott: "Hon visade inga tecken på att ha förstått mig och svarade inte heller. Rätt som det var vände hon och gick iväg. [...]" (Brodin 2001:22). Även vid ett senare tillfälle sker samma sak, strax efter att Henrik och Hannah kommit överens om att de ska träffas senare och bada: "Hon vände sig om, och utan att kasta en blick, vare sig på mig eller fågeln, gick hon upp mot Huset, öppnade dörren och försvann in." (Brodin 2001:36). Lisbeth, till skillnad från Hannah, avbryter vid ett flertal tillfällen i konversation, främst i syfte för att andra ska lyssna, dock inte alltid. I exemplet har hon ringt upp Mikael Blomkvist en stund efter att ha kastat sig in i en bil med August, en autistisk pojke, och på det viset räddat honom från att bli skjuten (situation är densamma som i 5.5 nedan):

'Då får vi hitta någon annan du litar på. Killen är autistisk och har speciella behov, jag tror inte att du bör ansvara för honom, särskilt inte om du är skottsbadad...'

'Ska du snacka skit eller ska du hjälpa mig?'

Senare, i exemplet nedan har Lisbeth nyligen fört August tillbaka hem till sin mamma och försett dem med flygbiljetter och pengar: "'Jag vill bara från djupet av mitt hjärta...'", började Hanna. 'Tyst', avbröt Lisbeth. 'Här är flygbiljetter [...]' (Lagercrantz 2015:457). Leona avbryter ibland andra, och ofta på grund av att hon inte anser samtalsämnet intressant eller för att det är något som besvärar henne. Det första exemplet är dock från ett möte då hennes chef ska säga något, han är även försenad, vilket Leona föregår honom med (s. 8):

– Ursäkta att jag är sen? Han hade haft flera sekunder på sig att själv be om ursäkt. Man hade kunnat förvänta sig att han åtminstone skulle mumla något ursäktande när han öppnade dörren. Det hörde till god ton, så mycket hade jag snappat upp av vardagens sociala spel [...]

Ytterligare ett exempel är när hon avbryter sina kollegor då hon inte orkar lyssna på deras information (s. 200):

Ja, det vanliga, sa Minna. Men du, det var en annan sak vi skulle berätta om brottspl...

- Har han sagt något om att han vill ha en försvarare?

- Nä, och vi frågade inte. [...]

Jag rafsade åt mig mina papper och började gå ut ur rummet.

Angående Johannes så har jag inte lagt märke till att avbrott förekommit någonstans, varken i dialog eller vid återberättande av händelser. Förekommande är dock att han vid ett tillfälle går iväg från klassrummet och går hem utan att meddela någon. Scenariot utspelar sig i skolan och ur hans mamma Monas perspektiv, hur hon tänkte sig att scenen utspelade sig eftersom hon själv inte var närvarande: "[...] men Johannes, han som särskiljer sig, sitter stilla vid sin bänk. Så reser han sig och springer ut från klassrummet." (Marklund 2011:23). Sammanfattningsvis så avbryter karaktärerna Hannah och Johannes på samma sätt. Deras avbrott är i form av att de går iväg från personer eller platser utan att förvarna eller säga till innan. I Johannes fall förekommer det inget ytterligare avbrott då han går iväg utöver exemplet. Den typen av avbrott förekommer dock inte hos vare sig Lisbeth eller Leona, som båda relativt ofta avbryter i samtal.

5.2 Svarar karaktären på tilltal/i en konversation där svar vanligtvis förväntas?

Vid en del tillfällen svarar inte Hannah på tilltal. Exemplet nedan är från Henriks första möte med henne: "'Hej! Förlåt, men jag såg dig inte', stammade jag. Hon sänkte hastigt blicken utan att svara." (Brodin 2001:22). Ytterligare ett exempel där Henrik inte får något svar (s. 34):

Jag hade väntat mig att hon skulle haka till, eller bli skrämmd av det plötsliga ljudet av min röst, men hon reagerade inte över huvud taget. [...] och ropade, ännu högre den här gången:
'Hallå! Hannah!' Ingenting. Hade hon inte hört mig alls?

I Lisbeths fall blir det komplicerat då hon inte alltid är i närheten av personer och då mycket kontakt sker via dator och mobiltelefon. Ett tillfälle då hon dock inte svarar är när hon är på boxningsklubben och hennes tränare småpratar och skämtar med henne: "'Hallå min skönhet. Var har du varit?' sa han. 'Gjort något förfärligt olagligt.' 'Kan tänka mig det. Spöat upp ett motorcykelgäng eller så.' Men på den lustigheten svarade hon inte ens." (Lagercrantz 2015:170-171). Ytterligare ett exempel är då hon träffar en gammal bekant, återigen på boxningsklubben. Hon får dock ett sms, vilket skulle kunna ses som orsak till det uteblivna svaret: "'Ska vi gå hem till mig?' Lisbeth svarade inte. Hennes telefon surrade på nytt, [...]. (Lagercrantz 2015:473). Leona svarar oftast på tilltal, möjligtvis med något enstaka undantag. Märkbart blir det när hon ska hämta sin son på dagis och dagispersonalen talar med henne: "- Förresten vore det bra om ni i fortsättningen kunde vara lättare att nå. Vi har inte tid att ringa runt hur mycket som helst när barnen är sjuka. Jag ignorerade henne och gick raka vägen in i mysrummet." (Rogneby 2014:142-143). Då det är mindre dialog i *Djurvänner* så

blir det desto mindre att utgå från. Jag lade dock märke till två yttranden där Johannes inte svarade när den som talade vände sig till honom. Följande exempel utspelar sig i klassrummet, där läraren går runt för att se hur det går för eleverna: "Så kommer hon till Johannes. »Bra, Johannes, du har ju skrivit nästan lika många lappar som de andra.« Johannes märker inte sådana kommentarer. Men de andra barnen gör det." (Marklund 2011:21). Perspektivet är Monas, även om hon inte var där personligen. Vid ett annat tillfälle kommer några killar fram till Johannes för att berömma honom för ett bus de fick honom att utföra, varpå de verkar förvänta sig ett svar. Återigen är perspektivet Monas: "[...] Jag trodde jag skulle skratta på mig när de jagade dig över skolgården.« »Jag med«, fyller Jonas i. De väntar på att Johannes ska svara, men han bara ler uppskattande." (Marklund 2011:90).

Sammanfattningsvis så förekommer det tillfällen då alla fyra karaktärer någon gång inte svarar i en konversation. Det förekommer ofta att Hannah inte svarar på tilltal, vilket inte direkt kan sägas gälla för de resterande karaktärerna i samma utsträckning. I deras fall tycks det snarare röra sig om enstaka företeelser, även om det förekommer. Angående Lisbeth så kan möjligen omständigheterna påverka i det sista exemplet där hon får ett meddelande. Exemplet med hennes tränare kan dock tolkas såsom Hannahs tystnad i vissa samtal. Vanligtvis svarar hon i konversationer, främst eftersom hon själv tar kontakt och behöver förmedla något till andra. I likhet med Lisbeth förekommer det tillfällen då Leona inte svarar, vilket märks ännu tydligare eftersom hon samtidigt går iväg. Även Johannes svarar ofta i konversation, med undantag från exemplen. Till skillnad från de övriga karaktärerna så svarar Lisbeth och Johannes inte på kommentarer som är skämtsamma eller kan tyckas vara småprat.

5.3 Visar karaktären med kroppsspråk eller mimik vad han/hon tycker om något?

Hannah visar oftast inte hur hon känner eller tycker med varken mimik eller annat kroppsspråk. I exemplet har Henrik nyligen frågat om hon ville följa med och bada (s. 36):

Hon såg mig rakt i ansiktet. Jag kunde inte tolka hennes blick, var hon glad? Tyckte hon att det skulle bli spännande? Det gick inte att uttyda några som helst känslor ur hennes stela min och hon hade inte lett mot mig en enda gång.

När något Hannah tycker om är i fokus visar hon det dock med mimik, i det här fallet är det att bada och simma: "Det allvarliga, nästan tomma uttrycket försvann och ersattes av glädje. Ögonen lyste plötsligt upp och strålade ikapp med vattenblänket från sjön, och jag fick äntligen se henne le." (Brodin 2001:49). När det kommer till Lisbeth så visar hon vid olika tillfällen vad hon tycker, både genom leenden och emellanåt en typ av blick. Ett exempel på tillfälle då hon ler är när hon läser tidningen på internet och stöter på ett för henne välbekant

namn: "[...] under ledning av kriminalkommissarie Jan Bublanski. Lisbeth log lite vemodigt åt det." (Lagercrantz 2015:172). Ytterligare ett tillfälle där hon ler är då hon ser August skriva en mängd olika primtal: "Det var primtalstvillingar också, det var alla möjliga kombinationer av primtal, och då kunde hon inte låta bli att le." (Lagercrantz 2015:325). Såsom Lisbeth så använder sig också Leona av leenden och visar det på olika sätt. Hon nämner dock att det är sådant som hon efterhand har lärt sig och att det inte kom till henne intuitivt (s. 7):

Hon log. Jag drog på mungiporna. Numera var det en ren reflex. Så hade det inte alltid varit. Inte förrän i femtonårsåldern förstod jag att leendet gav mig fördelar. Genom att studera andra hade jag lärt mig att socialisera.

Vid ett annat tillfälle beskrivs det hur hon försöker se chockad ut och använder sig av mimik för att visa det. En av hennes kollegor hade nyligen frågat om de alla tre skulle sitta i hennes arbetsrum: "[...] jag som tyckte att jag hade dåligt sinne för koder. Killen var ett skämt. Jag höjde ögonbrynen. Låtsades chockad." (Rogneby 2014:140). Gällande Johannes så förefaller han vid flera tillfällen visa hur han känner med leenden och liknande när han tycker om något eller är glad. I exemplet har han nyligen fått en mapp med lappar från sina klasskamrater och exemplet är sett från Monas synvinkel: "Johannes öppnar och får en kram av mig när jag ser hans glädje." (Marklund 2011:46). Vid ett annat tillfälle visar han dock inget alls, återigen från hans mammas perspektiv: "[...] fortsätter pojken att se ut genom rutan. Han visar inte med en min om han känner något speciellt när han passerar platsen." (Marklund 2011:49).

Sammanfattningsvis så är det främst två av karaktärerna, Lisbeth och Leona, som ofta visar vad de tycker genom mimik och kroppsspråk, men Johannes kan även sägas höra till kategorin då han ofta ler. Dock så visar han vid ett tillfälle inga tankar eller känslor utåt, i likhet med Hannah. Angående Leona så beskrivs hennes mimik och uttryck som någon hon själv framställer, vilket skiljer sig åt från de övriga karaktärerna. Till skillnad från de andra karaktärerna så visar Hannah sällan känslor och tankar med mimiken eller någon annan form av kroppsspråk.

5.4 I konversation, ser karaktären på sin samtalspartner? (Kan självklart variera, men om det förekommer, kan ett avvikande mönster noteras?)

I Hannahs fall kan ett annorlunda mönster skönjas då hon inte alltid ser på Henrik och det sker vid återkommande tillfällen inte enbart enstaka fall. Ett exempel på det kan ses i utdraget från följande dialog: "[...] Du är verkligen fantastisk på att simma. Simtränar du?' Först verkade det inte som om hon tänkte svara, för det blev tyst en lång stund. Slutligen gav hon ifrån sig ett mjukt skratt, utan att se på mig." (Brodin 2001:49). Vid ett annat tillfälle talar Hanna utan

att se på Henrik under tiden: "Du ska komma klockan två", sa hon plötsligt, utan att se upp på mig." (Brodin 2001:89). Gällande Lisbeth så förekommer tillfällena då hon inte ser på personer. I exemplet har hon precis fört August hem och hans mamma Hanna öppnar dörren. Situationen ses från hennes perspektiv (s. 449):

Intill August stod en ung tuff kvinna i läderjacka, med skrapsår i ansiktet och jord i håret, och blängde ner i golvet. I handen höll hon en stor resväska.

"Jag är här för att lämna tillbaks din son", sa hon utan att titta upp.

När det gäller Leona så ser hon oftast på den hon talar med. Endast vid enstaka tillfällen undviker hon någons blick, och då vid tillfällen som nödvändigtvis inte hör till ett avvikande mönster. I exemplet förefaller hon snarare irriterad: "I ögonvrån såg jag att Peter tittade oroligt på mig men nu vägrade jag att se honom i ögonen." (Rogneby 2014:90). Även i Johannes fall var det någon enstaka situation då han såg bort, förutom det förefaller han ha ögonkontakt. Tillfället ses från Monas perspektiv: "Han såg inte upp när de kom, och hälsade först när hans far sa åt honom att göra det." (Marklund 2011:10). Sammanfattningsvis så kan ett avvikande mönster noteras hos Hannah och Lisbeth då de båda ser bort mer än en gång och vid olika tillfällen. Även Johannes hör delvis till det avvikande mönstret eftersom han ser bort i samband med att personer kommer hem till honom. Leona ser visserligen bort vid ett tillfälle, dock så tycks det inte vara på ett sätt som bör uppfattas som avvikande.

5.5 Ges ett förväntat svar på frågor som karaktärer får, till exempel vid ja/nej-frågor eller liknande?

Vid ett par tillfällen svarar inte Hannah alls på en fråga som Henrik ställer: "'Bra. Då hämtar jag dig vid tvåtiden, blir det bra?' Hon svarade inte." (Brodin 2001:36). Ytterligare ett tydligt exempel då ett svar uteblir är då Henrik frågar om Hannah vill bada längre: "'Hannah', sa jag igen, 'vad säger du om att vara hela dagen här med mig?' Hon svarade inte och visade inte med en min att hon hade hört mig." (Brodin 2001:75). I Lisbeths fall ringer hon upp Mikael Blomkvist vid en akut och spänd situation. De har varken setts eller talats vid i telefon innan samtalet, enbart kommunicerat via dator. Mikael blir överraskad och vill försäkra sig om att det verkligen är hon som ringer, varpå Lisbeth ger ett annorlunda svar: "'Vem är det?' sa han. 'Salander', svarade rösten och då log han stort. 'Lisbeth, är det du?' 'Håll käften och lyssna', sa hon, [...]." (Lagercrantz 2015:273). Vid ett annat tillfälle svarar inte Lisbeth på en vanligt ställd fråga, omständigheterna kan dock spela en viss roll. Hon har nyligen räddat August och därefter tagit sin tillflykt till närmaste bil där den förvånade ägaren undrar vad som står på:

"Vad är det frågan om?" skrek han. "Vad händer?"

"Tyst!" fräste tjejen tillbaka, och i backspegeln såg han hur hon hastigt med vana händer, som en sjuksköterska, undersökte en liten pojke med stora skrämnda ögon, [...]

Leona svarar vanligtvis på frågor, men det förekommer emellertid också några tillfällen då hon inte gör det. Särskilt tydligt blir det när hon och familjen är på en visning och en mäklare hälsar: "- Välkommen! Visst var det lätt att hitta hit? Kom ni med bil eller åkte ni kommunalt? Jag orkade inte svara." (Rogneby 2014:135). Gällande Johannes så svarar han oftast som vanligt på frågor, men vid ett tillfälle ger han ett slags annorlunda svar. Vanligtvis brukar hans pappa klippa honom varje söndag, vilket han försöker få fram med sitt svar. Perspektivet är återigen hans mammas (s. 62):

»Det är söndag«, sa han till sist.

»Ja?« sa Mona förvånad.

[...] »Det är *söndag*«, sa han igen, den här gången med tydligare betoning.

»Jo, det är söndag«, sa Mona. »Hur så? Är det något speciellt med det?«

Sammanfattningsvis så förekommer det relativt ofta att Hannah inte svarar på frågor hon får. Det gäller även Leona i exemplet ovan samt vid något ytterligare enstaka tillfälle, annars svarar hon oftast, vilket gör att hon skiljer sig åt från de övriga karaktärerna. Icke-svarsmönstret kan dock inte sägas gälla lika väl för de två andra karaktärerna. Både Lisbeth och Johannes svarar på frågor de får, dock ger de inte alltid samtalspartnern de svar som förmodligen förväntas.

5.6 Visar karaktären sin inställning till exempelvis saker och personer genom ändrat tonläge på rösten? (om sådant beskrivs)

I Hannahs fall nämns det att hon har en monoton röst som det är svårt att utläsa något av: "Hennes röst, lågmäld, mörk och entonig, men med en mjuk klang [...]" (Brodin 2001:35). Det tas även upp senare när Henrik hört Hannah prata lite mer (s. 50):

[...] hörde henne uttala några längre meningar, som jag lade märke till en egendomligt monoton klang i hennes röst. Den hade inga skiftningar, utan allting uttalades i ungefär samma tonläge. Det var bara hennes skratt som gav uttryck för mer varierade känslor.

När det gäller Lisbeth så beskrivs hennes röst vid mer än ett tillfälle som entonig. Vid tillfället har hon just fört August tillbaka hem där hans mamma och hennes pojkvän befinner sig: "'Han är okej', sa kvinnan i dörröppningen med en egendomligt entonig röst, och utan att fråga steg hon in i lägenheten [...]" (Lagercrantz 2015:450). Angående Leona så förefaller hon att

förställa sin röst emellanåt för att framföra intrycket av att hon mår eller känner på ett visst sätt även om det inte alltid är så. I exemplet pratar hon i telefon med en journalist: "- Jag har för lite info för att ge dig något av värde. Tyvärr. Jag låtsades verka ledsen. Överdrev lite extra." (Rogneby 2014:45).

Senare, vid ett annat tillfälle försöker hon låta stressad, vilket hon troligtvis visar med rösten: "- Kan vi inte prata om det ikväll? Jag måste åka ut till brunnen, sa jag och försökte låta stressad." (Rogneby 2014:211). Gällande Johannes, så har jag utifrån vad jag läst inte uppmärksammat något angående hans röstläge eller ton. Det förekommer dock tillfällen då han beskrivs som exalterad och att detta märks på rösten, samt att han ropar och skriker. Sammanfattningsvis så förekommer det ofta tillfällen där Hannah inte direkt tycks förmedla känslor och sinnesstämning med rösten. Det kan till viss del även gälla för Lisbeth då hennes röst beskrivs som entonig mer än en gång. Leona skiljer sig dock åt från Hannah och Lisbeth då hon förefaller visa hur hon känner med hjälp av rösten, samtidigt som det inte verkar helt genuint i flertalet situationer. I Johannes fall nämns det som sagt ovan att han skriker, utropar något eller är exalterad.

5.7 Om metaforer, liknelser och dylikt används, tolkas dessa bokstavligt eller ej?

I *Hannahs hemlighet* förefaller inga metaforer eller liknelser förekomma när Henrik talar med Hannah. Hon förefaller dock vid ett tillfälle ha svårt att förstå uttryck som inte sägs på ett konkret sätt (s. 52):

'Räven är inte här, han kommer senare. Där är hans lya.'

'Får jag följa med dig någon gång? Jag skulle vilja se den.'

Hannah vände sig halvt mot mig.

'Lyan är där, du ser lyan', förklarade hon. Det märktes att hon tyckte att det var *jag* som fattade långsamt.

'Räven, Hannah', förtydligade jag. 'Får jag följa med dig och se när räven kommer tillbaka hit?'

Gällande Lisbeth så har jag inte noterat någon metafor, annat bildligt språk eller liknande som har tolkats bokstavligt eller inte förståtts. Angående Leona så nämns det i likhet med Lisbeth inget om hur hon tolkar metaforer eller icke-konkreta uttryck. Johannes förefaller att ha blivit lärd vissa bildliga uttryck och liknelser. Han verkar dock ha svårare med att avgöra om något är menat som ett skämt eller inte och tolkar det på ett sätt bokstavligt. Exemplet är sett från Johannes perspektiv: "Pappa sa en gång att han haft huvudvärk ända sedan de fick mig. Jag tror inte att han menade det, för han skrattade när han sagt det." (Marklund 2011:79). Ytterligare ett exempel, vilket visar att Johannes tolkar uttrycket bokstavligt. Mona och hans

lärare fröken Lindman följer med när han ska ha sin första skoldag i en ny skola. Hans mamma har tagit ledigt och även hans lärare, eftersom hon vill att det ska gå bra för Johannes i den nya skolan: "[...] Jag vill verkligen att det här ska fungera för Johannes.» Mamma tog upp en näsduk, men sa att hon inte var ledsen. Hon hade fått något i ögat." (Marklund 2011:116).

Sammanfattningsvis så förekommer det totalt två tillfällen där två karaktärer tolkar bokstavligt eller har svårare med icke-konkreta uttryck. Henrik avser att förmedla att han vill följa med Hannah en ytterligare gång för att se räven och uttrycker sig då på ett annat sätt, vilket Hannah tolkar som att han menar själva lyan. Johannes å andra sidan, tolkar ett yttrande från sin pappa bokstavligt. Förutom de exemplen har jag inte noterat andra tillfällen då detta sker. Till skillnad från ovanstående karaktärer så förekommer det inga tillfällen som visar hur Lisbeth eller Leona uppfattar metaforer, liknelser eller andra mindre tydliga uttryck.

5.8 Riktat karaktären uppmärksamhet mot andra eller betar han/hon sig som om de inte är där? Tar karaktären kontakt med andra på ett sätt som upplevs som annorlunda?

Hannah betar sig delvis som om Henrik inte är där, mestadels i början innan de lärt känna varandra: "Hannah tittade upp när jag närmade mig, men sänkte snabbt blicken. Hon höll något i händerna som tydligen helt upptog hennes intresse." (Brodin 2001:35). Ett liknande scenario uppstår när Henrik ska hämta Hannah för att de återigen ska gå och bada, men utan att ha bestämt en fast tid: "Jag såg Hannah sitta där inne i en skinnfåtölj med huvudet nedböjt över en bok. Hon varken reagerade eller såg upp när Klara kom in [...]" (Brodin 2001:88). Jämfört med Hannah så skiljer sig Lisbeth åt när det gäller att ta kontakt med andra, åtminstone vid det beskrivna tillfället. I exemplet ses situationen ur en killes perspektiv: "[...] jag om någon vet hur folk brukar se ut i hackerkretsar. Hur som helst så satt jag där och väntade på den där bruden. Tänkte väl att hon åtminstone skulle knacka på. Men hon bara öppnade dörren och klev in." (Lagercrantz 2015:46). Mestadels så ignorerar inte Lisbeth andra människor. Hon ger även August uppmärksamhet ofta, varav ett tillfälle kan ses i exemplet, där de ägnar sig åt primtalsfaktorisering: "Lisbeth slog sig ner på sin stol och sa åt pojken utan att titta på honom den här gången: 'Okej! Jag är impad. Men låt oss göra det lite svårare. Ta 18 206 927.'" (Lagercrantz 2015:352). Leona tar till största delen kontakt med folk, men det finns dock tillfällen då hon ignorerar andra eller betar sig som om de inte är där. I exemplet har hennes chef nyligen tilldelat henne två kollegor som förstärkning och de tre står vid dörren till Leonas arbetsrum (s. 125):

Efter en snabb blick på Claes vände jag tillbaka huvudet mot skärmen. Jag försökte ignorera dem.
Helt enkelt låtsas att de inte stod där.
- Tack, men jag klarar mig, sa jag med blicken fast på skärmen. Alla tre stod kvar som ugglor i dörröppningen.

Johannes förefaller att vara intresserad av andra och han talar emellanåt självmant med sin mamma, pappa och morfar. Han är dock ointresserad när han är med sina föräldrar på skolan för att de ska gå på ett möte, med Johannes själv i fokus. Perspektivet är hans mamma Monas och hon har nyligen gått ut i korridoren där Johannes sitter (s. 237):

I korridoren stannar jag och betraktar Johannes. Han sitter där och läser, helt ointresserad av mötet.
Han har inte ens reflekterat över att vi pratar om honom. Först när jag slår igen dörren ser han upp.
»Är mötet slut?« undrar han.
»Nej, inte än.« Då återgår han till sin tidning.

Sammanfattningsvis så förekommer det ofta tillfällen då en av karaktärerna inte uppmärksammar andra. I vissa fall gäller det dock även de andra karaktärerna, men inte i samma utsträckning. Det gäller främst Hannah, då hon ofta beter sig som om andra inte är där. För de tre andra karaktärerna är det emellertid inte fullt så tydligt då de även själva tar kontakt med andra. Lisbeth gör det även på ett speciellt sätt då hon vid ett tillfälle går rakt in i en lägenhet utan att knacka. Leona tar både kontakt och ignorerar andra ibland, vilket märks tydligt då hon inte uppmärksammar de som står precis i närheten av henne. Johannes riktar uppmärksamhet mot andra, dock inte vid ett enstaka tillfälle.

5.9 Finns det något annat i karaktärens kommunikationsmönster som beskrivs på ett annorlunda eller avvikande sätt?

När Hannah och Henrik badar ber Hannah om saft på ett sätt som kan uppfattas som annorlunda: "[...] konstaterade hon med sin vanliga röst: 'Du har saft med dig. Jag är törstig.' [...] Naturligtvis räckte jag henne saften och hon tog emot den utan att tacka eller se på mig. [...]" (Brodin 2001:50). Vid ett tillfälle ska Hannah och Henrik säga hejdå, men hon vet inte riktigt hur hon ska bära sig åt. Henrik hade tidigare lite kort nämnt att det är viktigt att få ett avsked: "När vi var framme vid hennes grind, vände hon sig ett kort ögonblick mot mig, som om hon väntade på något. Jag insåg att hon försökte ta avsked, men inte visste hur hon skulle bete sig." (Brodin 2001:132). Angående Lisbeth så kan hennes kommunikationsmönster ses som annorlunda vid ett tillfälle då hon enligt en kille inte anpassar sitt tal till August. (Killen är bilägaren som nämns i 5.5 i det andra exemplet: "Det var inte tal om att ge pojken en kram eller komma med några tröstande ord. Hon behandlade honom snarare som en vuxen, och

pratade på i samma tonfall som till mig." (Lagercrantz 2015:308). I Leonas fall har jag inte noterat något ytterligare som skulle kunna ses som annorlunda eller avvikande. När det gäller Johannes så säger han rakt ut vad han tänker och tycker vid ett tillfälle, på ett sätt som kan upplevas som annorlunda. Johannes, hans mamma och morfar har nyligen hittat en annorlunda typ av potatis, och hans mamma tar upp att den är lika mycket värd som andra potatisar även om den är annorlunda. Hon gör en liknelse kopplad till en av Johannes klasskamrater som har Downs syndrom (s. 130-131):

[...] Han är gjord efter en lite annorlunda mall än oss andra. Men han är lika mycket värd för det.«

[...] »Samma sak är det med de här potatisarna«, avslutar jag. »Som med Benny.«

Johannes ser ut att fundera.

»Så de här potatisarna är mongo?« säger han och håller upp den större.

Sammanfattningsvis så kan alla karaktärer förutom Leona sägas ha ett lite annorlunda kommunikationsmönster. Det märks tydligast på Hannah, som inte helt vet hur hon ska säga hejdå. Även i Lisbeths fall blir det märkbart, då hon talar med en pojke på samma sätt som till en vuxen person. Johannes säger rakt ut vad han tänker, vilket också kan ses som avvikande med tanke på vilka ord han använder.

5.10 I vilken mån varierar karaktärerna?

Det förekommer även att karaktärerna till viss del varierar från sina ovanstående mönster. Hos Hannah syns variation i form av att hon vid ett tillfälle själv söker upp Henrik när hon är ledsen. Hon frångår även sitt ignorerande beteende, har ögonkontakt korta stunder emellanåt och ler. Hennes röst som ofta beskrivs som entonig förefaller ändras vid ett tillfälle när hon talar om något hon tycker om. I likhet med Johannes märks det då genom ett utrop, vilket vid tillfället är att hon vill bada.

När det gäller Lisbeth så tar hon både kontakt med andra och i vissa fall ignorerar. Hon beskrivs mestadels som att ha ögonkontakt, men det förekommer tillfällen då hon inte har det. Hennes röst beskrivs mest som entonig, dock varierar den. Vid ett tillfälle beskrivs den som iskall, vid ett annat som spefull. Även hennes blick beskrivs emellanåt som iskall. Angående mimik och kroppsspråk så förekommer leenden, men vid två tillfällen beskrivs hon som att hon inte visar känslor eller vad hon känner överhuvudtaget. Vid ett tillfälle uppfattas hon även som arg genom sitt kroppsspråk, när hon i själva verket är målmedveten och bestämd.

I Leonas fall tar hon i likhet med Lisbeth kontakt med andra och i vissa fall ignorerar. Det förefaller dock vara enstaka tillfällen då hon ignorerar andra. Angående leenden och kroppsspråk så verkar hon förställa sig en hel del. Hon verkar dock le äkta när hon pratar med

sina barn. Ifråga om blick så har hon ögonkontakt ofta, men det förekommer tillfällen då hon ser bort eller ned. Dock så förefaller det vara något hon planerat, då hon vid ett tillfälle räknar sekunder innan hon riktar blicken upp mot personen.

Johannes svarar ibland inte på vissa kommentarer, vid andra tillfällen för han en konversation och svarar på frågor. Han visar ofta hur han känner med mimik, dock inte vid ett tillfälle. Han beskrivs också som att han inte kan göra sig till, utan visar exakt vad han känner och tycker. Angående liknelser metaforer och andra uttryck så förefaller han förstå flera sådana eftersom hans mamma har lärt honom dessa. Vid ett tillfälle skrattar han med åt ett uttryck eftersom han beskrivs ha lärt sig att det är så man ska göra.

6. Diskussion och slutsatser

De fyra karaktärerna i undersökningen visar i olika mån tecken på de språkliga och kommunikativa drag som hör till Aspergers syndrom och autism. Den karaktär som framställs mest i enlighet med autism rörande språkliga drag och kommunikation är Hannah. Hennes sätt att kommunicera förefaller vara relativt begränsat då hon ofta inte svarar när någon talar med henne eller ställer frågor, och hennes röst beskrivs vara entonig. Hon utvecklas dock genom bokens gång och blir mer verbal, och även ifråga om kroppsspråk så visar hon mer vad hon känner genom att le. Hon ser även senare på sin samtalspartner vissa stunder, vilket hon inte föreföll göra när hon först introducerades.

Med socialkonstruktivism i åtanke kan Hannah uppfattas som en individ som inte följer den sociala mall som förväntas. Förmodligen skulle hon bli betraktad som annorlunda eller kanske till och med kraftigt avvikande från den sociala normen. Att ha ögonkontakt i en konversation eller svara på en fråga förutsätts vara något som inte ens behöver nämnas att man bör göra, då det är något de flesta gör automatiskt. Hennes kommunikationssätt skulle troligtvis inte ses som ett fungerande och accepterat socialt beteende. Då hon skiljer sig från det förväntade beteendet ifråga om kommunikation på ett sätt som kan ses som avvikande, så kan hon också sägas besitta ett stigma.

Karaktären Leona åtskiljer sig från de tre övriga karaktärerna då hon framställs som att hon låtsas samt förställer sig när det kommer till vissa reaktioner eller att visa känslor. Som nämnt i 2.2 så kan det sägas vara något som inte helt hör till autismspektrat ifråga om mimik och kroppsspråk. Dock inte sagt att individer med Aspergers syndrom och autism inte kan göra sig till, men det torde vara svårare då vissa till och med har begränsad mimik. Vissa saker i hennes kommunikativa beteende kan tyckas höra till Aspergers syndrom, men på andra plan gör hon nästan raka motsatsen till vad som kan ses som kännetecknande. Då hon ofta avbryter

både kollegor, andra och även sin chef emellanåt uppfattas hon troligtvis som ohyfsad i enlighet med socialkonstruktivismen. Vanligtvis är det en underförstådd social regel att inte avbryta andra som talar, än mindre överordnade i yrkeslivet. Förutom det så ignorerar hon ibland andra när hon tycks känna för det, vilket kan ses som ett avvikande socialt beteende. Vid enstaka tillfällen svarar hon inte heller på frågor som borde vara av intresse för henne. Troligtvis kan hon också då uppfattas som ohyfsad eller ignorant. Utöver det så är hon mycket verbal av sig och tar kontakt, talar med andra samt skämtar. Jag anser att bilden som skapas av henne är något kliven när det gäller Aspergers syndrom och kommunikation. Hon visar en del sådana drag men samtidigt andra som inte tycks höra till diagnosen.

Johannes framstår mestadels som väldigt verbal då han talar med sin familj och till viss del klasskamrater. Det som kan uppfattas som avvikande i hans kommunikation är att han har svårare med bildligt språk och tolkning av det. Han förefaller dock ha lärt sig hemma hur han ska använda en del av det, men bokstavlig tolkning förekommer dock, vilket kan ses som ett kännetecken för autism och Aspergers syndrom. Vid ett tillfälle är hans mamma ledsen, hon säger dock att hon fått något i ögat. Angående socialkonstruktivism, så kan man tolka det som att det är ett väletablerat uttryck som sägs när man är ledsen, dock underförstått. Johannes går miste om dess innebörd, vilket kan ses som annorlunda eller avvikande då även resten av kroppsspråket kan avslöja en persons mående. Det förekommer också att han inte hälsar eller ser upp vid ett tillfälle, vilket kan anses ett brott mot outtalade sociala regler ifråga om hur man bemöter andra. Vidare, angående kommunikation, så beskrivs Johannes mimik som att han inte kan göra sig till utan visar allt helt öppet och oförställt. Vid ett tillfälle säger han även rakt ut vad han tänker, med ord som andra troligtvis inte skulle använda.

Lisbeth beskrivs emellanåt ha en blick som förefaller vara iskall, något som Gillberg (2011) menar kan vara en typ av blick som förekommer hos de med Aspergers syndrom. Hon avbryter även andra, något som kan tolkas som att bryta de outtalade normerna och reglerna som finns när det gäller socialt beteende enligt socialkonstruktivism. Det förekom tillfällen då hon inte svarade på tilltal, dock så kan en kringliggande orsak vara anledningen, exempelvis att hon fick ett meddelande på mobiltelefonen. Utöver det tog hon ofta själv kontakt med andra när hon fann det nödvändigt. Ignorerande av andra förekom också, dock vid enstaka tillfällen. Lisbeths röst beskrivs ofta som entonig, något som kan förekomma hos individer med autism och Aspergers syndrom. Dock beskrivs den även som spefull vid ett tillfälle. När det gäller ögonkontakt så är det vanligt förekommande hos henne, men det finns även tillfällen då hon inte har det, vilket förmodligen uppfattas som annorlunda och avvikande. Särskilt tydligt blir det annorlunda beteendet då hon fört August hem och talar med hans

mamma utan att se på henne när dörren öppnas. Enligt Goffman (1963) om avvikelser, så skulle Lisbeth ses som en avvikare, då hon inte följer sociala normer och regler på mer än ett sätt. Bilden som skapas av henne blir en som till stor del är enlig med språkliga och kommunikativa drag för Aspergers syndrom. Hon framstår emellertid som en bestämd person som uppmärksammar de hon bryr sig om, tar kontakt och talar med andra när hon tycker att det passar eller blir nödvändigt.

Noterbart angående karaktärerna är också att jag tyckte mig se likheter i vad Belcher & Maich (2014) undersökning av autismspektrumstörningar i film, teveserier och böcker visade på. I teveserierna framställdes karaktärerna som genier som var framgångsrika inom sina områden, likaså i filmer där de gestaltades som "hjältar" som klarade av svåra utmaningar. Både Lisbeth och Leona framställs som exceptionella inom vissa områden. Leona är framstående i yrkeslivet, Lisbeth är extremt duktig på datorer, matematik och logik. När det gäller böcker var det mestadels vardagslivet med autismspektrumstörning och familjen som var i fokus. Hannah och Johannes framställs som två vanliga individer, utan några speciella förmågor utöver det vanliga. Deras problematik rörande kommunikation gör sig gällande i vardagen, speciellt i Hannahs fall. Med andra ord så är det ett vardagligt liv som visas upp, med närstående i närheten och även som del av perspektiv.

Jag anser att det överlag skapas en bild med flera nyanser, som visar dessa karaktärer både på sätt som kan ses som positiva men samtidigt tar upp egenskaper och beteende som kan ses som annorlunda och avvikande rörande språket. Även om Lisbeth och Leona kan associeras med negativa egenskaper då de ofta avbryter och liknande, så kan de också uppfattas som målmedvetna och starka inom andra områden. Med andra ord så är det inte enbart mindre bra saker som lyfts fram, även starka sidor belyses. I vissa fall kanske de trots sina annorlunda sätt kan ses som förebilder, vilket skulle vara något positivt istället för att se dem som stigmatiserade då de inte alltid följer sociala normer. Jag tror även att det kan vara positivt för personer med Aspergers syndrom och autism att se karaktärer som inte enbart porträtteras som vardagliga och tillbakadragna. Förhoppningsvis kan det kanske också bidra till en bättre självbild för de som känner sig utanför på grund av sin diagnos. I annat fall kanske det även kan ge andra människor en annan syn på diagnosen än enbart en som enbart visar upp kommunikativa svårigheter och problem. Emellertid så är det också bra med framställningar som är mer vardagliga, då de förmodligen är lättare att relatera till. Jag tror dock det är positivt att dessa två olika framställningar finns. Hade de inte funnits så finns risken att det blivit en ensidig bild av en nedsättning som kan te sig såpass varierande som den faktiskt kan göra. Hannah och Johannes är två exempel som visar hur vardagen kan te sig för de som har

autism och deras närstående. Bilden kan troligtvis ses som realistisk, då det finns de med autism som är verbala såsom Johannes och mer tillbakadragna och inte lika talföra, såsom Hannah. Dock bör man inte se Hannah eller Johannes som definitiva exempel på hur autism alltid gestaltas språkligt sett, men det är självklart ändå ett av sätten som det kan framställas på utan att ge en felaktig bild.

Angående framtida forskning så hade det varit intressant att undersöka huruvida det är någon tydligt märkbar skillnad mellan svenska och utländska böcker ifråga om hur personer med andra neuropsykiatriska funktionsnedsättningar gestaltas språkligt. Ytterligare intressant att undersöka hade varit framställningen av flickor och pojkar med autism och Aspergers syndrom i olika medier, för att undersöka om det funnits en märkbar skillnad ifråga om språk och beteende.

Gällande reliabilitet så vill jag tro att undersökningen kan låta sig göras av vem som helst, förutsatt att man läser in sig på autismspektrat samt vad som kännetecknar en diagnos och delvis hur en persons beteende kan te sig ifråga om kommunikation och det sociala. Som läsare kan man dock notera olika saker då man är olika personer, men de kännetecken som finns för autism och Asperger är ofta märkbara. Jag är medveten om att man som läsare självklart kan ha missat något, men jag vill ändå tro att jag har varit noggrann då jag gått igenom böckerna. Angående undersökningens validitet så anser jag frågorna vara relevanta då de fokuserar på språk och kommunikation och inte på autism och Asperger i allmänhet, samt att de har formulerats baserade på tidigare forskning om diagnoserna. När det gäller generaliserbarhet så kan resultaten troligtvis inte sägas gälla för all skönlitterär skildring av neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. En viss tendens borde dock ändå kunna noteras.

7. Sammanfattning

Syftet med denna undersökning var att se närmare på hur neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som autism och Asperger språkligt kunde framställas i skönlitteratur. För att undersöka det har jag läst fyra skönlitterära böcker som innehåller karaktärer som föreföll vara intressanta för syftet. En översikt över funktionsnedsättningarna ges i tidigare forskning, samt vilken roll autism och Asperger haft i media. Vidare, så består den teori som används i uppsatsen av socialkonstruktivism och stigma. Dessa valdes då det är teorier som tar hänsyn till det sociala samt behandlar social norm och avvikelse. Metoden bestod av att läsa hela böcker för att skapa en helhetsbild av varje karaktär, och med utgångspunkt i forskningsbaserade frågor notera annorlunda eller avvikande språkliga kännetecken. Ifråga om autism och Aspergers syndrom kommunikativt sett visade resultaten att karaktärerna i olika utsträckning uppvisade språkliga drag som kan sägas höra till diagnoserna. Karaktärerna i böckerna har vissa likheter med varandra men också olikheter.

Bilden som skapas av karaktärerna är en som visar sociala normbrott och till viss del kan de ses som stigmatiserade. Karaktärerna Lisbeth och Leona kan troligtvis uppfattas som ohövliga då de ofta avbryter. Karaktären Hannah ses som socialt avvikande delvis då hon ofta inte svarar på tilltal, och karaktären Johannes beskrivs ha en helt öppen mimik samt att han vid ett tillfälle varken ser upp eller hälsar. Dock så fanns även en hel del tillfällen då karaktärerna varierade ifråga om sitt sociala och kommunikativa beteende. Istället för att bryta mot sociala normer tycktes de följa dem, eller på annat sätt förändras från sitt tidigare beteende, vilket märks mest hos Hannah.

I kontrast till de sociala normbrotten kan även en annan bild skönjas, en som visar karaktärerna som någorlunda hjälteaktiga, vilket kan sägas gälla för Lisbeth och Leona. Vidare, så hade de utöver det andra egenskaper som kunde ses som positiva, dock inte rent språkligt relaterade. Förutom hjältebilden ges en bild som för fram vardagen hos någon med autism, en bild som karaktärerna Hannah och Johannes kan sägas tillhöra. Dessa två bilder kan ses som att vara nödvändiga och positiva. Ges en bild som visar andra sidor än hur svårt det kan te sig med det sociala vid en funktionsnedsättning så kan det vara positivt för de som lever med det. Den bild som visar vardagslivet kan kanske ge någon som inte har diagnosen en annan syn på hur det kan vara att ha ett annorlunda kommunikationssätt och hur man ser på dem som har det.

Referenslista

Primärkällor

- Brodin, Ylva 2001: *Hannahs hemlighet* Falun: Författarhuset
- Lagercrantz, David 2015: *Det som inte dödar oss* Stockholm: Norstedts
- Marklund, Anton 2011: *Djurvänner* Wahlström & Widstrand
- Rogneby, Jenny 2014: *Leona - Tärningen är kastad* Stockholm: Wahlström & Widstrand

Sekundärkällor

- Belcher, Christina & Maich, Kimberly 2014: Autism Spectrum Disorder in Popular Media: Storied Reflections of Societal Views. I: *Brock Education* [2] S. 97-115. (hämtad 2015-12-16).
- Dahlström, Kerstin 2012: Faktablad om Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. <https://attention-stockholmslan.se/vad-aer-npf.html> (hämtad 2015-12-15).
- Draaisma, Douwe 2009: Stereotypes of Autism. I: *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* [1522]. S. 1475-1480. (hämtad 2015-12-16)
- Gillberg, Christopher 1999: *Autism och autismliknande tillstånd hos barn, ungdomar och vuxna*. Stockholm: Natur och Kultur
- Gillberg, Christopher 2011: *Barn, ungdomar och vuxna med Asperger syndrom. Normala, geniala, nördar?* Lund: Studentlitteratur AB
- Goffman, Erving 1963: *Stigma – Den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag
- Holton, Avery E., Farrell, Laura C. & Fudge, Julie L. 2014: A Threatening Space?: Stigmatization and the Framing of Autism in the News. I: *Communication Studies* 65 [2]. S. 189-207. (hämtad 2015-12-19).
- Holton, Avery E. 2013: What's Wrong With Max? "Parenthood" and the Portrayal of Autism Spectrum Disorders. I: *Journal of Communication Inquiry* 37 [1]. S. 45-63. (hämtad 2015-12-19).
- Prochnow, Alexandria 2014: *An analysis of autism through media representation*. I: ETC: a review of general semantics [2] S. 133-149. (hämtad 2015-12-16).
- Wennerberg, Sören 2010: *Socialkonstruktivism - positioner, problem och perspektiv*. Malmö: Liber AB
- Wing, Lorna 2012: *Autismspektrum. Handbok för föräldrar och professionella*. Lund: Studentlitteratur AB

Matilda Eriksson

Besöksadress: Kristian IV:s väg 3
Postadress: Box 823, 301 18 Halmstad
Telefon: 035-16 71 00
E-mail: registrator@hh.se
www.hh.se